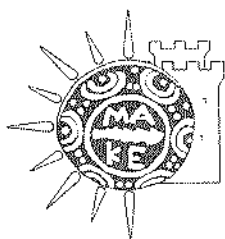


ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΧΙΛΛΕΑ Γ. ΚΑΨΑΛΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ
ΩΣ ΠΡΟΤΥΠΑ ΜΙΑΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ



ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 28 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2000

Πανηγυρικός λόγος που εκφωνήθηκε στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
στις 28 Ιανουαρίου 2000 με την ευκαιρία της εορτής των Τριών Ιεραρχών

**Χαιρετισμός του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Καθηγητή Μιχάλη Χατζηπροκοπίου
στην εκδήλωση προς τιμήν των Τριών Ιεραρχών.
28 Ιανουαρίου 2000**

Κύριοι Αντιπρυτάνεις,
Κύριοι Πρόεδροι των Τμημάτων,
Κυρίες και Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι,

Όπως κάθε χρόνο, συγκεντρωθήκαμε σήμερα εδώ για τη μεγάλη γιορτή της Εκπαίδευσης, τη γιορτή των Τριών Ιεραρχών.

Οι Τρεις Ιεράρχες, Βασίλειος ο Μέγας, Γρηγόριος ο Θεολόγος και Ιωάννης ο Χρυσόστομος, υπήρξαν διάσημοι θεολόγοι και φιλόσοφοι. Αφιέρωσαν τη ζωή τους στο επιστημονικό και εκπαιδευτικό έργο και καταξιώθηκαν ως προστάτες της εκπαίδευσης. Για το λόγο αυτό τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας μας κάθε χρόνο τιμούν τη μνήμη τους με εκδηλώσεις αφιερωμένες στη ζωή και το έργο των τριών Ιεραρχών.

Το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, συμμετέχοντας σ' αυτόν τον εορτασμό, έχει επιλέξει ως κεντρικό ομιλητή της σημερινής εκδήλωσης, τον Καθηγητή του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής κ. Αχιλλέα Καψάλη, που θα μας αναπτύξει την ομιλία του με θέμα: « Οι Τρεις Ιεράρχες ως πρότυπα μιας διαχρονικής εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής».

Οι Τρεις Ιεράρχες
 ως πρότυπα μίας διαχρονικής
 εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής

Ανάμεσα στις εορτές, που επίσημα το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας γιορτάζει, η εορτή των Τριών Ιεραρχών έχει έναν ξεχωριστό χαρακτήρα. Δεν συνδέεται με πολεμικές αναμετρήσεις του έθνους μας, όπως η 25η Μαρτίου και η 28η Οκτωβρίου, αλλά με κατακτήσεις στον χώρο του πνεύματος και της παιδείας. Υπενθυμίζει όχι τα ηρωικά κατορθώματα στα πεδία των μαχών και του πολέμου, αλλά τα πνευματικά κατορθώματα του λαού σε περιόδους ειρήνης. Παράλληλα η σημερινή μέρα είναι αφιερωμένη σε μνήμες ιερές: Πρώτα στην μνήμη εκείνων που εφρόντισαν και εμόχθησαν για την ίδρυση, την στερέωση και την ανάπτυξη του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και δεύτερον στην μνήμη των επώνυμων αλλά και των ανώνυμων ευεργετών και διδασκάλων που έφυγαν από τον κόσμο τούτο. Η τελετή που πραγματοποιείται αυτή την ώρα στην περικαλλή αυτή αίθουσα έχει ως σκοπό να στρέψει με ευγνωμοσύνη προς όλους αυτούς την σκέψη μας.

Τιμούμε λοιπόν σήμερα από τη μια τους Τρεις Ιεράρχες και από την άλλη τους ανθρώπους των γραμμάτων, τους ανθρώπους του πνεύματος, τους ανθρώπους της επιστήμης. Εκείνους τους αθόρυβους ασκητές οι οποίοι πολλές φορές παραμελούν γυναίκα, παιδιά και οικογένεια, είναι απόμακροι και στερούνται από όλες τις χαρές της ζωής και αφοσιώνονται στην επιστήμη, κλεισμένοι στο εργαστήριό τους ή στο σπουδαστηριό τους. Υπάρχουν τέτοιοι άνθρωποι του πνεύματος σήμερα; Ασφαλώς και υπάρχουν!

Είναι ο συνάδελφος της διπλανής θύρας του γραφείου μας.

Είναι ο οικονομολόγος ο οποίος ανασυντάσσει τα δεδομένα της επιστήμης και καταλήγει σε μία θεωρία η οποία ερμηνεύει καλύτερα την οικονομική συμπεριφορά των ανθρώπων και τις γενικότερες οικονομικές εξελίξεις.

Είναι ο χημικός ο οποίος ανακαλύπτει μία νέα σύνδεση ανάμεσα στα χημικά στοιχεία και η ανακάλυψη αυτή οδηγεί σε επαναστατικές αλλαγές στην δημιουργία νέων προϊόντων.

Είναι ο βιολόγος του εργαστηρίου ο οποίος προσπαθεί να αποκρυπτογραφήσει τον γενετικό κώδικα και να μας απαλλάξει από τις ασθένειες και από τις δυσκολίες της ζωής.

Όλοι αυτοί και μαζί με αυτούς πολλοί άλλοι κάνουν την ζωή μας πιο εύ-

κολη. Η ζωή των ανθρώπων έγινε πολύ πιο άνετη χάρη στους ανθρώπους των γραμμάτων, χάρη στους ανθρώπους της επιστήμης, έτσι ώστε ο μέτριος πολίτης να ζει σήμερα πολύ καλύτερα από ό,τι ζούσε ένας βασιλιάς σε παλαιότερες εποχές. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι εργάζονται αθόρυβα και χωρίς τυμπανοκρουσίες. Και η καταξίωση έρχεται (αν έρθει) σιγήθως ύστερα από πολλά χρόνια, χωρίς να την περιμένουν, πολλές φορές μάλιστα και μετά θάνατον. Δεν είναι σαν τους αθλητές οι οποίοι επιτυγχάνουν τα ρεκόρ τους και αμέσως μετά στεφανώνονται και δοξάζονται. Δεν είναι σαν τους ηθοποιούς που χειροκροτούνται αμέσως μετά από την παράσταση.

Αποτελεί κοινότητα διαπίστωση ότι ζούμε σε έναν κόσμο ο οποίος μεταβάλλεται με ταχύτετους ρυθμούς. Η αλματώδης πρόοδος της επιστήμης και της τεχνολογίας μας καταπλήσσει με τα καθημερινά της επιτεύγματα. Η πραγματικότητα αυτή όμως έχει και τις αρνητικές της πλευρές, διότι συνοδεύεται από ανάλογο κλονισμό του ιδεολογικού προσανατολισμού του σημερινού ανθρώπου, κλονισμός ο οποίος εκφράζεται στην αρχή ως σκεπτικισμός, στην συνέχεια ως δυσπιστία, για να καταλήξει ως άρνηση καθιερωμένων αξιών του πολιτισμού μας, ως χαλάρωση και αναρχία. Κατ' αυτόν τον τρόπο υπάρχει κίνδυνος η τεχνολογία από μέσον για την βελτίωση της ζωής του ανθρώπου να καταστεί αυτοσκοπός. Χρειάζεται λοιπόν να επιδιώξουμε την ισόρροπη ανάπτυξη του τεχνικού και του πνευματικού πολιτισμού. Όπου και όταν η ισορροπία αυτή έχει διαταραχθεί, η Ιστορία μας διδάσκει ότι οδηγούμαστε σε φαινόμενα τα οποία απαξιώνουν τον πολιτισμό και τον άνθρωπο.

Προβάλλει λοιπόν επιτακτικό το χρέος όλων μας να προφυλάξουμε την ανθρωπότητα και ιδιαίτερα την νεολαία από αυτόν τον αποπροσανατολισμό και να την προετοιμάσουμε για δημιουργικές επιδόσεις στην ζωή. Διότι άνθρωπος χωρίς δημιουργικές επιδόσεις δεν μπορεί να είναι ευτυχημένος. Ο άνθρωπος είναι τότε μόνον ευτυχημένος, όταν αυτοπραγματώνεται, και αυτοπραγματώνεται, όταν δημιουργεί, και δημιουργεί, όταν έχει το έρμα και την βάση για να δημιουργήσει, όταν έχει τα κατάλληλα εφόδια, την κατάλληλη παιδεία. Χρειάζεται λοιπόν να δώσουμε παιδεία, να δώσουμε αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς στην νεολαία, ώστε να έχει στηρίγματα, να έχει προσδοκίες, να έχει στόχους, να έχει φιλοδοξίες και να μπορέσει με τα εφόδια αυτά να δημιουργήσει.

Μπορούμε σήμερα να αντλήσουμε αξίες από το έργο και τη δράση των Τριών Ιεραρχών; Βεβαίως, και μάλιστα έχουμε πολλά να πάρουμε. Πέρα από

τις καθαρά θρησκευτικές αξίες, τις οποίες μπορεί ίσως μερικοί και να τις αμφισβητούν ή να μην τις αποδέχονται, οι Τρεις Ιεράρχες έχουν να δώσουν στον καθένα ξεχωριστά, θρησκευόμενο και μη, αλλά και στην ανθρωπότητα ολόκληρη πολλά και χρήσιμα πράγματα.

Πριν προχωρήσουμε ωστόσο στο τί και στο πώς μπορούμε να αξιοποιήσουμε το έργο των Τριών Ιεραρχών, είναι ενδιαφέρον να δούμε λίγο το υπόστρωμα από το οποίο εξεβλάστησαν. Όπως είναι γνωστό, η καταγωγή, το περιβάλλον, οι σπουδές τους και η διαμορφωθείσα σκέψη τους ήταν καθαρά ελληνικά. Ο ελληνικός τρόπος του σκέπτεσθαι και του ζην είχε διαποτίσει το πνεύμα τους και την ζωή τους. Η ιδιαίτερη πατρίδα των δύο, του Μ. Βασιλείου και του Γρηγορίου του Θεολόγου, ήταν η Καππαδοκία (η Καισάρεια και η Ναζιανζός αντίστοιχα), του Ι. Χρυσοστόμου ήταν η Αντιόχεια της Συρίας. Η Καππαδοκία και η Συρία ήταν εντεταγμένες στον χώρο του μεσογειακού πολιτισμού. Στον χώρο αυτόν τον τόνο και το χρώμα έδιναν αδιαλείπτως για τρεις χιλιετίες οι Έλληνες.

Την εποχή των Τριών Ιεραρχών η πνευματική ζωτικότητα του Ελληνισμού φάνηρε ιδιαίτερα, όταν με τον χωρισμό της μεγάλης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας το δυτικό τμήμα, χωρίς την ζωτική πνοή του ελληνικού πνεύματος παλιμβαρβάρωθηκε και υπέκυψε στις από Βορρά πιέσεις των γερμανικών φύλων, ενώ το ανατολικό τμήμα όχι μόνον άντεξε στις επιθέσεις από όλα τα σημεία του ορίζοντα, αλλά επί 1000 και πλέον χρόνια δημιούργησε έναν πολιτισμό και έναν ουμανισμό μοναδικούς στην παγκόσμια ιστορία και από άποψη χρονικής διάρκειας και από άποψη ηθικής και πνευματικής ποιότητας. Και όταν υπέκυψε στον από ανατολών κίνδυνο, στους Τούρκους, επανέλαβε και πάλι το κατόρθωμα με τους Ρωμαίους, τότε που *Grecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio*. Στην αρχή της τουρκοκρατίας δηλ. άντεξε και κράτησε, έφτασε δε στο τέλος να ελέγχει τη μεγάλη οθωμανική αυτοκρατορία, που χρησιμοποιούσε πλέον την ελληνική γλώσσα ως γλώσσα της διπλωματίας και τοποθετούσε τους Έλληνες στις πιο καίριες διοικητικές θέσεις.

Στην πράξη λοιπόν η ελληνική σκέψη είναι ο πρώτος οδηγός των Τριών Ιεραρχών, που χαρακτηρίζει τις ιδέες και τις απόψεις τους για την εκπαιδευτική και κοινωνική πολιτική. Ο δεύτερος οδηγός είναι φυσικά η χριστιανική διδασκαλία. Η Καινή Διαθήκη μιλάει τόσο έντονα και σε τόση έκταση για την εκπαίδευση και την κοινωνική δικαιοσύνη, ώστε μερικοί να βλέπουν τον Χριστό

ως κοινωνικό επαναστάτη. Κάτω από τις δύο αυτές προϋποθέσεις λοιπόν, την πολιτιστική και την χριστιανική, μπορούμε να προσεγγίσουμε τις απόψεις των Τριών Ιεραρχών για την εκπαιδευτική και κοινωνική πολιτική. Είναι πάμπολλα τα κείμενά τους αλλά και τα κείμενα άλλων πατέρων της εκκλησίας, μέσα από τα οποία αποδεικνύεται η ενασχόλησή τους και η σημασία την οποία αποδίδουν στα θέματα εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής.

Η συνάντηση ελληνισμού και χριστιανισμού πραγματοποιείται κάτω από συνθήκες παρακμής του αρχαίου κόσμου. Η πιο κρίσιμη περίοδος αυτής της παρακμής συμπίπτει με την επικράτηση της *pax romana* και την αποθέωση του πολιτικού μεγαλείου της Ρώμης. Το μεγαλείο αυτό, μέσα από την απραξία της χλιδής και την κρίση των κοινωνικών θεσμών, σχετικοποιεί την έννοια του εθνισμού, την κλασική παιδεία και το ήθος. Περιφρονεί τις ενασχολήσεις του πνεύματος, ποδοπατεί τον ελληνικό πολιτισμό και τελικά θεοποιεί την εικόνα του "νέου" ανθρώπου, που γεννιέται από σκληρότητα, την δύναμη των σωματικών του χαρακτηριστικών και την εξουσία του στους γύρω και στα πλήθη. Είναι φανερό ότι η ανθρωπολογία αυτής της περιόδου ανταποκρίνεται σε ένα μοντέλο παιδείας έντονα ωφελμιστικό, υπερβολικά ανταρχικό, ατομοκεντρικό και για αυτό ελάχιστα κοινωνικό και ανθρωπινό. (Υπενθυμίζω ότι αναφερόμαστε στην ρωμαϊκή εποχή και ότι οποιοδήποτε ομοιότητα με σημερινά πρόσωπα και πράγματα είναι τυχαία και όχι ηβλημένη).

Χρειάζεται να στοχασθεί κανείς βαθιά, να ψηλαφίσει με τις ευαισθησίες της καρδιάς και του πνεύματος "τον τύπον των ήλων" της Ιστορίας, να αρθεί πάνω από σκοπιμότητες και ιδιοτελείς δεσμεύσεις, για να μπορέσει να δει το θαύμα του πιο παράξενου θριάμβου: Οι δύο εγκόσμια ηττημένοι του *imperii romani*, η ελληνική σκέψη και η χριστιανική διδασκαλία, ηττημένοι που γεύτησαν την σκληρότητα και την μαγία του διάκτου τους, καταφέρνουν τελικώς να τον νικήσουν και να θριαμβεύσουν, χρησιμοποιώντας ως όπλα τα αντίθετα μέσα: το πνεύμα, τον λόγο, τον ανθρωπισμό, την συγγνώμη, τον εξευγενισμό της ψυχής και τον προσανατολισμό του ανθρώπου σε αξίες με αιώνιο κύρος, με γενική αποδοχή και με οικουμενική αναγνώριση.

Χάρη στους Τρεις Ιεράρχες η πάλη ανάμεσα στον Ελληνισμό και στον Χριστιανισμό δεν χρειάστηκε να έχει νικητές και ηττημένους. Η πάλη αυτή κατέληξε σε μία μεγαλειώδη σύνθεση, η οποία επέτρεψε στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία να ζήσει και να μεγαλοουργήσει πάνω από χίλια χρόνια, αν και οι Δυτικοί βλέ-

πουν μόνο τα αρνητικά και παραβλέπουν τα θετικά της. Οι Τρεις Ιεράρχες κα-
τάφεραν όχι μόνον να επιτύχουν αλλά και να προφυλάξουν αυτήν την σύνθε-
ση, αυτήν την ενότητα από μονοφασετικές αερότητες που ήθελαν την απορρο-
φή του ενός από το άλλο στοιχείο ή από διαιρέσεις που τα ήθελαν ξεχωριστά
και διαιφερένα.

Χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της σύνδεσης αποτελεί η μελέτη του Μεγάλου
Βασιλείου "Προς τους νέους, όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων" -δηλ.
προς τους νέους, για το πώς μπορούν να ωφεληθούν από τη μελέτη των ελλη-
νικών γραμμάτων. Πρόκειται για μία επαναστατική γραφή για εκείνη την επο-
χή, όταν ο Χριστιανισμός μόλις είχε κατορθώσει να καθιερωθεί ως επίσημη
θρησκεία, ύστερα από διωγμούς και καταπίεση. Κάνοντας μία τολμηρή μετα-
φορά, θα μπορούσα να πω ότι, γράφοντας αυτήν την πραγματεία ο Μ. Βασι-
λειος ήταν σαν να έγραφε κατά την περίοδο του πρόσφατου εμφυλίου ότι πρέ-
πει να σταματήσει ο αλληλοσπαραγμός, διότι οι κομμουνιστές είναι αδέρφια
μας.

Η έταση της συμβολής αυτής των Τριών Ιεραρχών κατανοείται σωστά, μό-
νον αν λάβουμε υπόψη μας την αρνητική τοποθέτηση και εχθρότητα των εθνι-
κών απέναντι στους χριστιανούς και των χριστιανών απέναντι στους εθνικούς,
μία εχθρότητα η οποία εξέθρεψε τον Ιουλιανό από την μία και τον Θεοδοσίο
από την άλλη. Αν γινόταν λοιπόν ένα δημοψήφισμα, το 99,9% των ανθρώπων
της εποχής θα ήταν κατά της προσέγγισης του χριστιανισμού με τον ελληνισμό.
Όμως οι Τρεις Ιεράρχες δεν ακολούθησαν το ρεύμα, όπως γίνεται συχνά με
σύγχρονους ιερομένους. Οι ταγοί άγουν, δεν άγονται. Δεν υπολογίζουν πολι-
τικό ή οποιοδήποτε άλλο κόστος. Το γενικό καλό και το καλό του καθενός ξε-
χωριστά είναι το σταθερό σημείο αναφοράς της δράσης τους.

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος γράφει σχετικάς: "Είμαι της γνώμης ότι όλοι οι
μυαλωμένοι άνθρωποι ομολογούν ότι το πρώτο από τα αγαθά μας είναι η μόρ-
φοση. Δεν εννοώ μόνο την ενγενέστερη και δική μας (δηλ. την χριστιανική) αλ-
λά και την ελληνική (την κοσμική, την θύραθεν) παιδεία, την οποία πολλοί από
τους Χριστιανούς, κακώς αντιλαμβανόμενοι τα πράγματα, απορρίπτουν, επει-
δή, καθώς λένε, είναι επικίνδυνη και σφαλερή και απομακρύνει τον άνθρωπο
από τον Θεό. Εμείς αντίθετα από την κοσμική παιδεία και σοφία έχουμε πάρει
κανόνες και τρόπους έρευνας, δεχόμαστε την έρευνα και την θεωρία, ενώ ταυ-
τόχρονα απορρίπτουμε καθετί που οδηγεί στην πλάνη και στην ειδωλολατρεία.

Δεν πρέπει λοιπόν να περιφρονούμε την κοσμική παιδεία (ελληνική μόρφωση), επειδή μερικοί το κάνουν αυτό, αλλά πρέπει μάλλον να θεωρήσουμε τους ανθρώπους αυτούς ως αγρούς και απαιδευτούς ... που επιθυμούν έτσι να αποτύχουν το ξεσκέπασμα της δικής τους αμάθειας".

Με την διδασκαλία τους οι Τρεις Ιεράρχες διαμόρφωσαν και το εκπαιδευτικό σύστημα του Βυζαντίου. Τις περί αρετής απόψεις των αρχαίων Ελλήνων όχι μόνον δεν τις απέρριψαν, αλλά και τις αποδέχθηκαν και τις ενσωμάτωσαν στο περί ανθρώπου σχήμα της ιδεολογίας τους, δηλ. της χριστιανικής διδασκαλίας. Στο νέο μορφωτικό ιδεώδες βασική θέση κατέχουν οι τρεις χριστιανικές αρετές, πίστη, ελπίδα και αγάπη. Για να γίνει ο άνθρωπος ολοκληρωμένη ύπαρξη, πρέπει να διακρίνεται πρώτα για την πίστη σε κάτι υψηλό, έπειτα για την ελπίδα ότι τα πράγματα μπορούν να διορθωθούν και τέλος για την αγάπη, απεριόριστη και ανιδιοτελή προς το υπέρτατο όν, προς τους συνανθρώπους αλλά και προς όλη την δημιουργία. Αυτό το τελευταίο το ξεχνούμε, όταν μιλούμε σήμερα για περιβαλλοντική αγωγή στο σχολείο.

Το ιδεώδες της παιδείας των Τριών Ιεραρχών δεν υπήρξε μόνον θεωρητική σύλληψη αλλά και πράξη, πράξη η οποία υλοποίησε κατά τρόπο θαυμαστό τον πολιτισμό του Βυζαντίου. Αιτίη οι Τρεις Ιεράρχες ήταν άνθρωποι της ενότητας θεωρίας και πράξης. Σταθερή προσπάθειά τους ήταν να καταδείξουν την ενότητα πίστης και ζωής, δόγματος και ήθους. Ως χαρακτηριστική σύνοψη αυτής της ενότητας σημειώνουμε την κλασική φράση του Γρηγορίου του Θεολόγου: "Δια πολιτείας ανέλθε, διά καθάρσεως κτήσαι το καθαρόν, πράξις γαρ επίβασις θεωρίας". Αυτό σημαίνει ότι η χριστιανική διδασκαλία δεν αποτελεί ένα αυτονομημένο θεωρητικό σύστημα αξιών, αλλά λόγο εμπράκτο. Το δόγμα και το ήθος συνιστούν για τους Τρεις Ιεράρχες ενότητα, ουσιαστική συμφωνία βίου και πίστεως. Για να είναι αυθεντικός ο άνθρωπος, πρέπει "ο βίος να συμφωνεί τοις δόγμασι και τα δόγματα να κηρύττη τον βίον".

Επίσης η σχέση παράδοσης και ανανέωσης υπήρξε θέμα το οποίο ήταν πάντα επίκαιρο στην ζωή της εκκλησίας. Οι Τρεις Ιεράρχες θεωρούν την παράδοση καίριο ζήτημα της ζωής της εκκλησίας, όπως επίσης θεωρούν και την ανανέωση σημαντική υποχρέωση και ευθύνη, για να γίνεται ο λόγος του Θεού προσίτος και κατανοητός σε ανθρώπους διάφορων εποχών και διάφορων πολιτισμών. Η συμβολή των Τριών Ιεραρχών έγκειται στο γεγονός ότι ανέπτυξαν και τις δύο διαστάσεις ισόροπα, της παράδοσης και της ανανέωσης. Η παράδοση

δεν υπήρξε για αυτούς απλή συντήρηση, άκαμπτη προσκόλληση σε σχήματα και σε μορφές του παρελθόντος, αλλά δυναμική παρουσία στο παρόν της χριστιανικής διδασκαλίας. Δεν κατανόησαν την παράδοση ως φωνή του παρελθόντος, αλλά μάλλον ως φωνή διαχρονική, που έχει αιώνια αξία και σημασία. Ως αιώνιος λόγος η παράδοση πρέπει να προσφέρεται σε κάθε εποχή με νέο, δυναμικό και πρόσφορο τρόπο, ώστε να μεταμορφώνει και να αναβαθμίζει την ζωή του ανθρώπου.

Τέλος, δεν είναι μόνον η μελέτη εκείνη που παιδαγωγεί τους χριστιανούς, αλλά το βάρος πέφτει στην πράξη, στη βίωση της αλήθειας. Κατ' αυτόν τον τρόπο η θεογνωσία δεν είναι το παν, το παν είναι η θεοπραξία. Γνώση έμπρακτη και πράξη γνωστική αποτελούν βασική αρχή της διδασκαλίας των Τριών Ιεραρχών. "Σοφίας κάλλος εστί γνώσις έμπρακτος ή πράξις ένσοφος". Για αυτό και η αξία της γνώσης η οποία καλλιεργείται στον κόσμο μας με την εξέταση του επιστητού θεωρείται ιδιαίτερα μεγάλη για την ανάπτυξη του ανθρώπου και την προώθηση της αυτοσυνειδησίας του. "Ουδέν γνώσεώς εστί τιμώτερον. Η γαρ γνώσις φώς εστί της ψυχής. Το έμπαλιν η άγνοια σκότος". Για τον ίδιο λόγο και η αρετή, όπως και για τον Σωκράτη, ήταν γνώση και η καμία αμάθεια. Το γεγονός αυτό εξηγεί τον λόγο για τον οποίον οι Τρεις Ιεράρχες μελέτησαν τα εταυτάματα της κοσμικής σοφίας, διάβασαν με πάθος την κοσμική γραμματεία και θεώρησαν κληρονομιά τους αναφαίρετη την ελληνική παιδεία. Οι ίδιοι φοίτησαν στις φιλοσοφικές σχολές της εποχής, χρησιμοποίησαν φιλοσοφικούς όρους, έντυσαν με την ελληνική σοφία τη διδασκαλία τους, έκαναν χρήση της πλούσιας ελληνικής γραμματείας, των γνώσεων και των επιστημών της εποχής, μιμήθηκαν στην ρητορεία και φιλολογία τους επιφανείς εθνικούς δασκάλους τους και συνιστούσαν στους μαθητές τους να παρακολουθούν μαθήματα στις σχολές των εθνικών.

Καθώς λοιπόν οι Τρεις Ιεράρχες ξεκαθάρισαν την πίστη και την έκαναν κτήμα όλου του λαού, δεν χρειάστηκε στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία να υπάρξει η Ιερά Εξέταση, αφού η αλήθεια δεν διαχωρίζεται από την καθημερινή ζωή της εκκλησίας. Οποιαδήποτε απόκλιση αντίθετα από την σταθερή αυτή πορεία πλεύσης, την οποία χάραξαν οι Τρεις Ιεράρχες, οδηγεί σε εκφυλιστικές καταστάσεις. Περιγράφοντας την σημερινή κατάσταση π.χ. ένας σύγχρονος θεολόγος διαπιστώνει ότι εμφανίζεται η εσωτερική διάσπαση της ίδιας της αλήθειας, πράγμα που παρουσιάζεται καθημερινά στην εκκλησιαστική ζωή με τρόπο κραυγαλέο. Έτσι η διδασκαλία της αλήθειας αποβαίνει λογοκοπία, χωρίς

ουσία, με το κακής ποιότητας κήρυγμα, που γίνεται σε μια γλώσσα (όχι οποσδήποτε καθαρεύουσα) η οποία δεν αγγίζει τον λαό (Ν. Ζαχαρόπουλος).

Η προσπάθεια αυτή είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία, κατά τα δυτικά πρότυπα, του θεσμού του Κατηχητικού. Τον θεσμό αυτόν υπηρέτησαν κυρίως οι θρησκευτικές οργανώσεις, οι οποίες πέρα από τις διαμάχες μεταξύ τους, ήρθαν σε σύγκρουση και με τις εκάστοτε εκκλησιαστικές αρχές, παρουσίασαν υποπτες συνεργασίες σε δύσκολες περιόδους της πολιτικής ζωής του τόπου και δεν ανταποκρίθηκαν στην μακράιωνη παράδοση της Ανατολικής Εκκλησίας για διαπαιδαγώγηση του λαού. Κάποια χτυπητά χαρακτηριστικά της κίνησης αυτής ήταν

- η ηθικιστική αντιμετώπιση της ζωής,
- η εικονοκλαστική αντιμετώπιση του προσώπου,
- οι διασπαστικές τάσεις,
- η αμφισβήτηση της αξίας της λαϊκής θρησκευτικότητας,
- η υπονόμηση της γνήσιας επισκοπικής δικαιοδοσίας

και πολλά άλλα που αποτέλεσαν τις βασικές γραμμές της παρέκκλισης από το έργο της παιδαγωγίας του λαού. Δεν θα έπρεπε εδώ να παραλείψουμε να πούμε πως όλη η υπόθεση πήρε και έναν κοινωνικό-πολιτικό χαρακτήρα, αφού αναλήφθηκε μία αντικομμουνιστική εκστρατεία και έτσι είχαμε από θρησκευτικούς φορείς μία πολιτική επιλογή από τις πιο χαρακτηριστικές (Σ. Παπαθεμελής).

Απομακρινόμενοι από αυτόν τον δρόμο που χάραξαν οι Τρεις Ιεράρχες, σήμερα οι εκπρόσωποι της εκκλησίας αλλοιώνουν την αλήθεια του Χριστιανισμού, μεταβάλλοντάς την σε "χρησιμοθηρική ηθικολογία και ακαδημαϊκή ιδεολογία προσαρμοσμένη στις κοινωνικές απαιτήσεις των κατεστημένων συμφερόντων", ενώ έτσι η εκκλησία "παύει να είναι μάννα ολοκληρου του λαού, ανεξάρτητα από ιδεολογικές και πολιτικές διαφοροποιήσεις" (Χρ. Γιανναράς).

Στα θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης οι Τρεις Ιεράρχες στάθηκαν πάντα στο πλευρό των αδικομένων και των ασθενών. Πάμπολλές είναι οι παραστάσεις του Μ. Βασιλείου στους τοπικούς άρχοντες ή διάφορους κρατικούς υπαλλήλους που καταπίεζαν ασθενείς οικονομικώς πολίτες. Γνωστά είναι και τα καυστικά λόγια του Ι. Χρυσοστόμου, τα οποία ειπάθησαν με αξιοθαύμαστη παρηγορία στην ίδια την βασίλισσα Ευδοξία, που η φιλαργυρία της την οδηγούσε συχνά σε άδικες πράξεις και ενέργειες και ιδιαίτερα εκείνη η πολύ γνωστή "ουκ έξεστί σοι", που έμεινε στην Ιστορία, για να ελέγχει ασταμάτητα κάθε καταπα-

τητή του δικαίου και της ηθικής.

Παροιμικός έχει μείνει και το φιλανθρωπικό έργο των Τριών Ιεραρχών. Και οι τρεις είχαν μεγάλη περιουσία, την οποία διέθεσαν για την ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου. Τα φιλανθρωπικά ιδρύματα του Μ. Βασιλείου, όπως έδειξαν και οι ανασκαφές, αποτελούσαν ολόκληρη πολιτεία, την γνωστή μας "Βασιλειάδα", την πόλη των πτωχών κοντά στην Καισάρεια, στην οποία για πρώτη φορά στην ιστορία ο Βασίλειος εθεράτευσε ένα σύνολο κοινωνικών αναγκών, φτώχεια, γήρας, ορφανία, ασθένεια, και κατέστη κατ' αυτόν τον τρόπο πρωτοπόρος της κοινωνικής μέριμνας. Φιλανθρωπικά ιδρύματα είχε ιδρύσει και σε άλλες πόλεις της επισκοπής του με την συνδρομή και άλλων συναθρώπων, στους οποίους ήταν φυσικό να εμπνέει εμπιστοσύνη και να τους πείθει για θυσίες κυρίως με το παράδειγμά του, αφού αλλιώς είναι δύσκολο να πείσεις τους ανθρώπους να γίνουν ευεργέτες.

Ο Γρηγόριος δεν υστερήσε σε έργα φιλανθρωπίας πρώτα ως διευθυντής της Βασιλειάδας και αργότερα ως επίσκοπος και αρχιεπίσκοπος, συντηρώντας ποικίλα φιλανθρωπικά ιδρύματα και παρακινώντας πολλούς σε έργα φιλανθρωπίας. Στην διαθήκη του άφησε όλη την περιουσία του στην εκκλησία της ιδιαίτερης πατρίδας του "εις την των πτωχών διακονίαν". Ο Ι. Χρυσόστομος τέλος έκανε αρχή της φιλανθρωπικής δράσης του με την διάθεση της τεράστιας περιουσίας του χάριν των πτωχών, των πεινασμένων, των χηρών και των ορφανών. Και όταν ο ίδιος δεν είχε πλέον χρήματα, με τους λόγους του και ασφαλώς με το παράδειγμά του, το οποίο είχε προηγηθεί, έπειθε τους έχοντες να κάνουν έργα φιλανθρωπίας.

Θα αντιτείνει ίσως κανείς ότι με έργα φιλανθρωπίας δεν λύνεται το πρόβλημα των κοινωνικών ανισοτήτων και της αδικίας. Βεβαίως! Ο Σόλων έλεγε ότι ευνομούμενη είναι εκείνη η κοινωνία, στην οποία όχι οι αδικούμενοι αλλά οι μη αδικημένοι αγωνίζονται για τα δίκαια των αδικουμένων. Στο πνεύμα αυτό λοιπόν πρέπει να εντάξουμε τις συχνές και ποικίλες παρεμβάσεις του Μ. Βασιλείου και του Γρηγορίου και του Ι. Χρυσόστομου στους ισχυρούς της εποχής υπέρ των πτωχών και των ασθενών.

Ιδιαίτερα συγκινούσαν τους Τρεις Ιεράρχες τα κοινωνικά ζητήματα των συνανθρώπων τους. Είναι αυτοί οι οποίοι αναπτύσσουν δυναμικά και μετά λόγου και μετά πράξεως τις κοινωνιολογικές αρχές του Χριστιανισμού. Η ειρηνική

συνύπαρξη και η συμβίωση των ανθρώπων είναι συνάρτηση και της πνευματικής αλλά και της κοινωνικής συνοχής και δικαιοσύνης. Για να αντιληφθούμε την αγωνία τους για κοινωνική δικαιοσύνη στην νέα χριστιανική κοινωνία σε αντικατάσταση των φθαρμένων παρόμοιων αρχών της υπό υποχώρηση εθνικής κοινωνίας, δεν πρέπει να λησμονούμε την εξής τότε πραγματικότητα:

Ο Μ. Κωνσταντίνος και οι μετά από αυτόν χριστιανοί αυτοκράτορες είχαν εκδώσει νόμους σύμφωνα με το χριστιανικό πνεύμα σε αντικατάσταση των παλαιών εθνικών νόμων. Οι εκτελεστές όμως των νόμων αυτών ήταν είτε εθνικοί υπάλληλοι, κατά το πλείστον, οι οποίοι δεν τους εκτελούσαν, είτε χριστιανοί μεν αλλά μη κατανοούντες τις αρχές της χριστιανικής κοινωνικής ζωής. Έστι επί ματαίω οι αυτοκράτορες προσπαθούσαν να προλαμβάνουν την πλεονεξία, την αδιαφορία και την εγκληματικότητα των πολιτικών αρχόντων και υπαλλήλων.

Οι Τρεις Ιεράρχες με βάση τις κοινωνικές αρχές τους ως χριστιανοί υπεραμύνονται των λαϊκών τάξεων, μειτεύουν υπέρ δούλων, υπέρ γεωργών, υπέρ επαγγελματιών και βιοτεχνών, υπέρ χηρών και ορφανών, υπέρ χωρών και κομπούλεων, υπέρ ιδιωτών αδικουμένων. Υπεράνω όμως όλων αγωνίζονται υπέρ του καθορισμού νέων σχέσεων μεταξύ πτωχών και πλουσίων και μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, για την ανάπτυξη μεταξύ αυτών αδελφότητας και κατανόησης και εμπιστοσύνης για προσέγγιση των αμοιβαίων συμφερόντων τους και γενικά υπέρ του σεβασμού της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Είναι ενδιαφέρουσα και ενδεικτική η περίπτωση εργατών στα προβληματικά μεταλλεία σιδήρου της περιοχής Τούρου της Καππαδοκίας. Μία αντιπροσωπευτική εργατών πήγε στο επισκοπείο, για να συναντήσει τον Μ. Βασίλειο και να τον παρακαλέσει να μειτεύσει για μείωση των φόρων οι οποίοι είχαν γίνει δυσβάστακτοι. Ο Βασίλειος συγκινήθηκε πολύ και έγραψε επιστολή στον ύπαρχο Μόδεστο (την επιστολή 110), από την οποία πληροφορούμαστε το γεγονός. Τον παρακαλεί και τον ικετεύει να βοηθήσει τους τίμιους εργάτες, οι οποίοι τελικά πέτυχαν το ζητούμενο.

Ως σοφός άνθρωπος και κοινωνικός νους όμως δεν αναφέρεται στο συγκεκριμένο και μεμονωμένο περιστατικό, αλλά εντάσσει την αξίωση για φορολογικές ελαφρύνσεις των εργατών και όλων των πολιτών στα γενικότερα συμφέροντα της πολιτείας. Επισημαίνει τον κίνδυνο καταστροφής της παραγωγής υπό το βάρος αυτής της φορολογίας. Οπότε δεν θα ζημωθούν μόνον οι πολίτες

αλλά και το κράτος, το οποίο δεν θα βρει ικανή φορολογήσιμη ύλη

Με έναν λόγο οι Τρεις Ιεράρχες έλλειψαν τα αυτιά τους στις σειρήνες του συμβιβασμού και της υποτέλειας στους δυνατούς του κόσμου, είδαν ξεκάθαρα και σημάδεψαν την βία που ήθελε να παριστάνει την εξουσία και την ψευδοϊδεολογία που ήθελε να περνάει για αλήθεια και κράτησαν ανόθευτο και ακέραιο το ευαγγελικό μήνυμα σε έναν άκρως επικίνδυνο για τους ίδους χώρο: στην πολιτική καθημερινότητα. Μερικοί το θεωρούν αυτό ως πολύ εύκολο, διότι σκέπτονται και κρίνουν με σημερινές κατηγορίες και συνθήκες. Όταν όμως αναφερόμαστε στους Τρεις Ιεράρχες, δεν πρέπει να ξεχνούμε την κοινωνική κατάσταση της εποχής: Οι οξύτερες κοινωνικές αντιθέσεις, ευρύτατα διαδεδομένη δουλεία, η αναγνώριση των καταδοτών ως παραγόντων της δημόσιας ζωής, η ωμή βία των κρατούντων, η απληστία των πολιτικών και των στρατιωτικών αξιωματούχων, με την αυτοκρατορική αυλή να δίνει το παράδειγμα για όλα αυτά. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι ο Χριστιανισμός ήταν πολιτικό (ή έστω και πολιτικό) κίνημα, όπως εσφαλμένως υποστηρίζεται από μερικούς.

Σε μια τέτοια κοινωνική κατάσταση οι Τρεις Ιεράρχες δεν καταφεύγουν στον ατομισμό, αλλά έχουν ως στόχο το όραμα της ριζικής αλλαγής του κόσμου. Ο λόγος τους λειτουργεί στο χώρο της πολιτικής απομυθευτικά, κριτικά, απελευθερωτικά: επισημαίνει το ψεύδος, την ειδοποίηση και την αποθέωση της εξουσίας των ολίγων και την πνευματική υποδούλωση των πολλών, την μεταβολή των θεσμών που πρέπει να λειτουργούν για χάρη του ανθρώπου σε δεσμά που αποπροσανατολίζουν πνευματικά, εξαχρειώνουν ηθικά και εκμηδενίζουν πρακτικά την ανθρώπινη υπόσταση. Ο λόγος τους επιτελεί την κάθαρση με την κριτική του, γίνεται λόγος λυτρωτικός, διότι διατηρεί την αλήθεια, την αρετή, την ανθρωπιά ως έσχατο κριτήριο για την δράση. Με άλλα λόγια οι Τρεις Ιεράρχες αγωνίστηκαν με αποφασιστικότητα, όχι για να κάνουν στείρα κριτική των θεσμών και της πράξης των πολιτικών της εποχής τους, αλλά κυρίως για να βοηθήσουν τον άνθρωπο να αγωνισθεί για τον καινούργιο κόσμο. Η ελπίδα και όχι η κριτική, ήταν ο κύριος στόχος τους. Είδαν σωστά και κριτικά το παρόν, διότι δεν έχασαν από τα μάτια τους το όραμα του μέλλοντος.

Κλείνοντας πρέπει να επισημάνουμε ότι ένα μείζον μάθημα, το οποίο μας edίδαξαν οι Τρεις Ιεράρχες, είναι και το μάθημα ότι ο επιστήμονας και ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να εργάζονται μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο και όχι έξω και πέρα από αυτό:

αν η φτώχεια είναι το κύριο κοινωνικό πρόβλημα, τότε χτίζεις Βασιλείαδες και παράλληλα καταπολεμείς τις αιτίες της φτώχειας,

αν το πρόβλημα είναι οι εκπαιδευτικές ανισότητες, τότε βελτιώνεις την εκπαίδευση,

αν το ζήτημα είναι η πνευματική ένδεια, τότε χτίζεις σχολεία και πολιτιστικά κέντρα

αν προέχουν οι λατρευτικές ανάγκες, τότε γράφεις λειτουργίες (και οι τρεις Ιεράρχες έγραψαν από μία), διαφορετικά πρέπει να γράψεις π.χ. ένα καλό βιβλίο Μαθηματικών, ώστε να τα κατανοούν εύκολα τα παιδιά και να μην τους δημιουργείται απέχθεια απέναντι στο μάθημα,

αν τότε ήταν ανάγκη να διευκρινισθούν διάφορα θεολογικά ζητήματα, σήμερα είναι ανάγκη να δούμε πώς προκύπτει η κοινωνική αδικία και πώς θα την αντιμετωπίσουμε

και τέλος αν οι άνθρωποι χρειάζονται γιορτές, επειδή "βίος ανεόρταστος μακρά οδός απανδόχεντος", τότε πρέπει να γίνει η ένταξη των εθίμων, τα οποία εκφράζουν αυτήν την ανάγκη, στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Αυτό δεν το κατάλαβαν ακόμα και σήμερα πολλοί ιερωμένοι, οι οποίοι έρχονται και μας λένε "τούτο είναι ειδωλολατρικό έθιμο, εκείνο έχει ειδωλολατρική προέλευση" κλπ. και μάλιστα πολλές φορές με έναν τόνο, λες και ανακάλυψαν την Αμερική. Αντιμάχονται έτσι κάτι το οποίο ανήκει στον πυρήνα της φύσης του ανθρώπου. Σεχνούν παράλληλα ότι οι Τρεις Ιεράρχες, γνωρίζοντας αυτήν την φύση, το ενέταξαν στην νέα διδασκαλία, το εξευγένισαν και το έδωσαν στους ανθρώπους. Έτσι οι Τρεις Ιεράρχες δεν ήταν Δον Κιχώτες, όπως είναι σήμερα πολλοί ιερωμένοι, αλλά έχοντας μελετήσει την ανθρώπινη ψυχή και τις ανάγκες της δεν εξέβαλαν όλα τα ειδωλολατρικά έθιμα, αλλά τα ενέταξαν στην χριστιανική λατρεία και ζωή και έγιναν κατ' αυτόν τον τρόπο οι πρώτοι εισιρητές της επιστήμης της Λαογραφίας.

Αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες,

τιμώντας τους Τρεις Ιεράρχες δεν κάνουμε εμείς αναδρομή στο παρελθόν, αλλά έρχονται αυτοί κοντά μας, στο παρόν, για να σηματοδοτήσουν το μέλλον μας. Είναι κοντά μας οι Τρεις Ιεράρχες, διότι η ζωή και η δράση τους παραμένει καθολικά ανθρώπινη και διαχρονικά οικουμενική. Είναι παρόντες, διότι δεν ήταν ούτε απόλυτα απόκοσμοι ούτε ολοκληρωτικά εγκόσμιοι, αλλά γνήσια και καθολικά ανθρώπινοι. Οι Τρεις Ιεράρχες ήταν οι οράντες της εποχής τους, διότι μπορούσαν να δουν "τα σημεία των καιρών", να διακρίνουν μέσα στην διήνη της καθημερινότητας τα αδιάφυστα σημάδια για την αλλαγή του κόσμου και

τα εξίσου ολοκάθαρα δείγματα της αποσύνθεσης της παλαιάς και της δημιουργίας της νέας τάξης πραγμάτων. Αυτό το καθαρό βλέμμα τους έδινε την δυνατότητα να αντιμετωπίζουν έλλογα και αποφασιστικά την ζωή στο σύνολό της και να γίνονται οδηγοί των ανθρώπων σε δύσκολες ώρες. Είναι τόσο δυναμική η παρουσία τους, τόσο βαθιά και πλατιά η γνώση τους, τόσο καθολικής υφής οι απόψεις τους, ώστε να φθάνουν στην εποχή μας με ένα πρόσωπο νιότης και φρεσκάδας, ανανέωσης και προοδευτικότητας, που όμοιό του δεν έχει να μας επιδείξει η ανθρωπότητα.

Η σημερινή γιορτή είναι στο βάθος γιορτή ευγνωμοσύνης και γιορτή ευθύνης. Ευγνωμοσύνης για αυτό που πήραμε και χάρη στο οποίο επιβιώσαμε. Ευγνωμονούμε αυτούς που μας το προσέφεραν. Το διαφυλάσσουμε και το προσφέρουμε σε αυτούς που μας ακολουθούν. Παράλληλα αυτό είναι και το χρέος της ευγνωμοσύνης μας προς τους Τρεις Ιεράρχες και το χρέος της ευθύνης μας στις επόμενες γενιές. Το καλύτερο μνημόσυνο λουτόν, που θα μπορούσαμε να κάνουμε σήμερα στους Τρεις Ιεράρχες, είναι να συνειδητοποιήσουμε τι έπραξαν για την Ορθοδοξία και τον ελληνισμό και ποιο είναι το δικό μας χρέος.

Ο κόσμος αυτός χρειάζεται γνώση και παιδεία που ομορφαινουν και καλλιεργούν τη ζωή, αλλά και αρετή και πίστη σε αναφαίρετες αξίες, για να προοδεύσει και να πάρει μπροστά. "Επιστήμη χωρισμένη δικαιοσύνης και της άλλης αρετής πανουργία και ου σοφία φαίνεται" έλεγε ο Πλάτων και την άποψη αυτή την έκαναν αρχή της ζωής και της δράσης τους οι Τρεις Ιεράρχες. Ηγέτες ολοκληρωμένοι οι ίδιοι στην γνώση και στην αρετή, οδηγούν και εμάς και τα παιδιά μας σ' αυτή την ολοκλήρωση. Τούτη η ημέρα, γιορτή της γνώσης και της μάθησης αλλά και του αγώνα για την κατάκτησή τους, θυμίζει με τον δικό της τρόπο την βασανιστική πορεία του ανθρώπου για την κατάκτηση της επιστήμης και της αρετής, έτσι ώστε να μπορούμε να λέμε "ως χαριεν έστ' άνθρωπος, όταν άθροπος ή".

Θα μου επιτρέψετε να κλείσω παραφράζοντας ένα χωρίο από το απολυτίκιο των Τριών Ιεραρχών, "πάντες οι τον λόγων αυτών ερασταί συνελθόντες ύμνοις τιμήσωμεν".

Η παράφραση: Πάντες οι των λόγων (και κυρίως βέβαια των έργων) αυτών ερασταί απελθόντες (μετά το πέρας της εορτής) έργους τιμήσωμεν! Έργους ανταξίους της εκπαιδευτικής τε και κοινωνικής αυτών πολιτικής.